

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ЧОРНОБАЙ ОЛЕНА ЛЕОНІДІВНА

УДК 340.14

ФІЛОСОФІЯ ФОЛЬКЛОРНОГО ПРАВА

Спеціальність: 12.00.12 – філософія права

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

**Львів
2011**

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ МВС України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Сливка Степан Степанович,
Навчально-науковий Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», завідувач кафедри міжнародного права та філософії права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Токарська Антоніна Семенівна,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри юридичної лінгвістики;

кандидат юридичних наук
Гудима Дмитро Анатолійович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
доцент кафедри теорії та філософії права юридичного факультету.

Захист відбудеться «12» травня 2011 року о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий «11» квітня 2011.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

І.В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах становлення демократичної правової Української держави зазнає кардинальних трансформацій правове життя сучасного суспільства, що є наслідком серйозного впливу процесів глобалізації культур і цивілізацій, а також посилення тенденцій індивідуалізації суспільних відносин. Стрімкі соціально-економічні й політично-правові зміни стимулюють пошук правом нових вагомих аргументів для забезпечення його дієвості. Найважливішим чинником у цьому сенсі стає формування системи правових цінностей, у якій визначальне місце займає професійна правова культура, що розглядається вітчизняними науковцями як важлива передумова вирішення актуальних завдань сучасної юриспруденції.

Однією з проблем, що мають істотне теоретичне і практичне значення, є ефективне використання невичерпної скарбниці народної мудрості, сконцентрованої у фольклорі, для предметного втілення за допомогою професійної юридичної діяльності у нормативних правових актах, для удосконалення суспільних відносин, підвищення правової культури. Будучи різновидом суспільних відносин, правовідносини належать до основної сфери суспільного цивілізованого життя, на поліпшення якості якого спрямовується здійснюване в нашій країні реформування усієї правової системи. У цьому контексті важливу роль повинно відігравати новітнє філософсько-правове осмислення природи права, що повинно знайти відображення не тільки у формулюванні принципово нових науково-теоретичних положень, а й у зверненні до вивіреного історичним досвідом народних правових традицій, збагачених невичерпними джерелами фольклору.

Науково-теоретичним підґрунтям для здійснення дослідження слугували наукові праці фахівців у галузі філософії, загальної теорії держави і права, філософії права, зокрема С. Алексеєва, В. Бабкіна, В. Бачиніна, Д. Керімова, А. Козловського, М. Козюбри, М. Костицького, А. Крижанівського, С. Кримського, С. Максимова, В. Малахова, В. Мовчан, В. Нерсисянца, Н. Оніщенко, М. Поповича, П. Рабіновича, В. Селіванова, О. Скакун, С. Сливки, А. Токарської, Ю. Шемшученка та інших. Різні аспекти відношення людини, права і цінностей, серед яких важливе місце посідає фольклор як соціально-культурний феномен, певною мірою розглядалися цими ученими, а також у працях В. Бігуна, О. Грищук, Д. Гудими, Т. Дудаш, Ю. Лободи, Г. Лупарева, Ю. Оборотова, С. Рабіновича, В. Тертишника, І. Усенка, А. Ціхоцького. Водночас благодатною науково-теоретичною базою дослідження стали публікації відомих вітчизняних фахівців з лінгвістики і фольклористики І. Голубовської, В. Жайворонка, З. Коцюби, М. Пазяка, І. Руснак, В. Ужченка, І. Ющука, а також видатних російських учених

Ф. Буслаєва, В. Гусєва, В. Проппа, Б. Путілова, К. Чистова, дослідників К. Григіса з Литви, Е. Кокаре з Латвії, відомого французького соціолога права Ж. Карбоньє.

У процесі обґрунтування концептуальних положень враховувалися засадничі принципи загального вчення про фольклор і право, викладене у працях видатних учених І. Франка, М. Грушевського, І. Ільїна, Л. Петражицького, Я. Потебні, Б. Кістяківського та ін., класичних філософів І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, представників новочасних філософських шкіл Е. Гуссерля, Л. Вітгенштайна, П. Рікєрта та ін.

Проте величезний пласт народної філософсько-правової думки, відшліфованої протягом віків у різних соціально-економічних умовах, закарбований у лаконічних формулах народних правових приписів, які науковці назвали юридичними прислів'ями і приказками, поки що не знайшов належного науково-теоретичного осмислення

Отже, вибір теми дослідження обумовило те, що в українському правознавстві правовий фольклор ще не отримав належного системного висвітлення на дисертаційному рівні. Саме цим і підтверджується актуальність теми дослідження у сучасних умовах поступового докорінного реформування правової системи України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Здійснене дослідження виконувалося згідно із наказом МОН України від 25 грудня 2001 р. № 808 «Про затвердження переліку державної реєстрації та обліку відкритих науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій» (п. 10). Тема дисертації розкриває один із аспектів досліджень ЛьвДУВС за напрямом «Розробка методології теорії держави і права, філософії права» (державний реєстраційний номер 0106U003648); «Проблеми наукового забезпечення професійної діяльності органів внутрішніх справ в умовах розбудови правової держави та громадянського суспільства в Україні» (державний реєстраційний номер 0106U003639); «Філософсько-правові та теоретико-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U007855).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні взаємозв'язку між фольклором і правом, на основі чого сформувалося фольклорне право, аналізі впливу його на процес формування й розвиток правових відносин, на виховання правової свідомості, підвищення правової культури в умовах розбудови громадянського суспільства. Досягнення цієї мети обумовило постановку таких основних завдань:

– визначити ступінь опрацьованості означеної тематики, обґрунтувати дефініцію поняття «фольклорне право», виходячи із положень інституалізації природного права;

- з'ясувати онтологічні засади правових субстанцій фольклору, звернувши особливу увагу на висвітлення морально-етичних і правових основ фольклорних текстів;

- розкрити роль юридичних прислів'їв і приказок (паремій) у вираженні норм правового звичаю, у формуванні правових традицій народу;

- охарактеризувати етноспецифіку фольклору як вияв норм природного права;

- з'ясувати можливості імплементації фольклорних норм у правову культуру суспільства;

- розглянути філософські рефлексії фольклорного права з огляду на гносеологічні та феноменологічні особливості його джерел;

- обґрунтувати феноменологічний зміст функцій фольклорного права;

- визначити основні ціннісні ознаки фольклорних норм.

Об'єктом дослідження є теоретичні аспекти формування, функціонування фольклорного права як одного із різновидів регулювання суспільних відносин.

Предметом дослідження є філософське осмислення фольклорного права як юридичного явища, як складової вітчизняної правової системи.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження став комплекс застосованих у взаємозв'язку філософських, загальнонаукових і спеціальних (галузевих) методів, оснований на теорії пізнання соціальних, у тому числі правових явищ та феноменів культури. У процесі дослідження використовувалися:

- філософсько-правовий метод – при дослідженні філософських рефлексій фольклорного права, формулювання його правових норм;

- історико-аналітичний метод – при вивченні генези формування морально-етичних і правових акцентуацій у паремійних текстах;

- порівняльно-правовий метод – при висвітленні етноспецифіки фольклору як вияву норм природного права у різних правових системах;

- логічно-семантичний – при з'ясуванні впливу фольклорних текстів на нормативну правотворчість у різних галузях права;

- системно-структурний метод – при аналізі етапів формування та дослідження юридичного фольклору;

- герменевтичний метод – при з'ясуванні змісту норм позитивного права, що увібрали в себе ідеї, нормо-поняття, приписи фольклорного права.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації здійснено цілісне на монографічному рівні дослідження правового фольклору як феномена культури, як важливого джерела права, формування і закріплення у позитивному праві визначальних національних традицій, підвищення правової культури суспільства.

Найістотніші результати дослідження, які відображають внесок у розробку означеної проблематики, зводяться до того, що:

вперше:

- сформульовано дефініцію поняття «фольклорне право» як юридичного явища, феноменологія й аксіологія якого базується на правових і ментальних традиціях конкретного етносу;

- теоретично обґрунтовано суть функцій фольклорного права як об'єктивно обумовлену вимогу до суб'єктів суспільних відносин, враховуючи призначення і роль цих функцій у соціальному обігу;

- встановлено гносеологічний зв'язок фольклорного і звичаєвого права, що проявився у формуванні норм позитивного права;

- доведено, що інтелектуальна традиція конкретного етносу, стаючи імпліцитною передумовою юридичного мислення, сконденсовано вираженого у паремійних текстах, визначає концептуальні основи правосвідомості, впливаючи тим самим як на зміст, так і на форми буття правової реальності, що дістає втілення у праворозумінні, право- і законотворчості, правозастосуванні, тлумаченні права;

уточнено:

- значення етнокультурних чинників, насамперед юридичних прислів'їв і приказок, у розвитку права як феномена культури;

- правомірність застосування поняття «етноспецифіка фольклору» при характеристиці особливостей природного права;

дістали подальший розвиток:

- застосування антропологічного підходу до визначення соціокультурного феномена фольклорного права як важливого джерела кодифікації правового звичаю, норм звичаєвого права;

- положення загальної теорії права і філософії права, за яким на формування правомірної поведінки в її інформаційному аспекті істотний вплив має широка пропаганда народної творчості.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в роботі положення, теоретичні висновки, практичні узагальнення й пропозиції можуть бути використані як основа для подальших теоретичних і філософсько-правових, галузевих і прикладних досліджень, при розробці концепції фольклорного права, його феноменологічної та аксіологічної характеристики.

Окремі положення можуть бути враховані при формуванні регіональних чи галузевих програм, концепцій правової освіти і правового виховання. Крім того, результати дисертаційного дослідження доцільно використати у навчально-виховному процесі, зокрема при підготовці навчальних посібників з філософії права, загальної теорії права, а також при викладанні курсів лекцій з цих дисциплін, при формуванні відповідних спецкурсів і проведенні

тематичних семінарських занять (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження від 02 грудня 2010 р. № 77).

Апробація результатів дослідження. Теоретичні і практичні висновки, сформульовані в дисертації, розглядалися і обговорювалися на засіданні кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися на:

– міжнародних конференціях: Управління державою III тисячоліття (Львів, 2002 р.); Проблеми гуманітарної підготовки працівників ОВС в умовах європейської інтеграції (Київ, 2003 р.); Механізм правового регулювання у правоохоронній та правозахисній діяльності в умовах формування громадянського суспільства (Львів, 2005 р.); Молодь у юридичній науці (Хмельницький, 2006 р.);

– всеукраїнських конференціях: Механізм правового регулювання у правоохоронній та правозахисній діяльності в умовах формування громадянського суспільства (Львів, 2006р.); Взаємодія громадян та правоохоронних органів в контексті формування правової держави: правові, історичні, філософські та психологічні аспекти (Львів, 2008 р.); Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні (Львів, 2008 р.);

– регіональних конференціях: Механізм правового регулювання у правоохоронній та правозахисній діяльності в умовах формування громадянського суспільства (Львів, 2004 р.); Проблеми формування правосвідомості молоді в сучасних умовах розвитку української державності (Львів, 2004 р.); Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні (Львів, 2007 р.); Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи (Львів, 2007 р.); Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи (Львів, 2008 р.);

– круглих столах: Сучасне державотворення в Україні: проблеми теорії та історії (Львів, 2007 р.); Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспективи, сучасні проблеми та наукове прогнозування (Львів, 2010 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 14 праць, у тому числі 6 статей у виданнях, що визнані ВАК України фаховими з юридичних наук.

Структура та обсяг дисертації зумовлені завданнями і логікою здійсненого дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів (у них – 8 підрозділів), висновків, додатку (на 2 сторінках) та списку використаних джерел (294 найменування). Обсяг дисертації становить 223 сторінки, із них 194 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами провідної кафедри навчального закладу, визначено мету і завдання, об'єкт та предмет дослідження, його методологічну основу, розкрито наукову новизну отриманих результатів та їх практичне значення, наведено дані про структуру й обсяг роботи.

Розділ 1 «Феноменологія й аксіологія фольклору», що складається з двох підрозділів, присвячено обґрунтуванню соціокультурного феномена фольклору як одного з чинників правової реальності, з'ясуванню наукознавчих вимірів його ціннісних параметрів у концепціях провідних наукових шкіл, зокрема визначенню внеску у розвиток правової традиції, характеристиці онтологічних засад правових субстанцій фольклору.

У підрозділі 1.1 *«Наукознавчі виміри фольклору як соціокультурного феномена»* підкреслено винятково велику увагу науковців (і вітчизняних, і зарубіжних) до вивчення сутнісних основ цього феномена. Цій проблематиці присвячено публікації з різних галузей наукових знань, насамперед гуманітарних, серед яких пріоритет – за лінгвістикою. З-поміж багатоманіття висунутих ученими положень їх розуміння зведено до того, що визначальною домінантою, за посередництвом якої усвідомлюється послідовність процесу розвитку вітчизняної правової системи, відповідних її трансформаційних удосконалень стає категорія національної правової традиції – багатовимірне і багатоаспектне поняття, що є необхідною якістю загальної системи понять, які дають підстави для цілісного сприйняття сформованої протягом віків правової реальності, певною мірою відображеної у фольклорних текстах, в єдності її феноменологічних та сутнісних, соціально-змістових і формально-структурних, духовних і матеріальних чинників. Саме тут виявляються придатними й необхідними (ця думка висловлена багатьма фахівцями) для феноменологічного опису українського права засобами етнографії (культурної антропології). Підкреслено, що без цих засобів збагнути й належно оцінити сучасний стан і передбачити реальні перспективи розвитку вітчизняної правової системи надто складно.

На підставі осмислення багатоваріантності трактування науковцями фольклору як соціально-культурного феномена з'ясовано, що його наукознавчі виміри окреслені у численних публікаціях вітчизняних і зарубіжних учених у різних ракурсах і сенсах. Важливим є насамперед те, що представники різних галузей гуманітаристики підходять до оцінки цього явища з позиції філософсько-правового розуміння його сутності.

У підрозділі 1.2 *«Онтологічні засади правових субстанцій фольклору»* обґрунтовано одне з концептуальних положень, за яким досліджуваний

соціально-культурний феномен, яким є фольклор у його жанровому розмаїтті, репрезентує у невичерпній багатовимірності єднання індивіда зі світом, що знайшло своє виразне декларування людини вищою соціальною цінністю в індивідуальній та суспільній правовій свідомості. Ця вища цінність субординується з матеріальними, духовними, суспільно-політичними та ін. цінностями, які їй підпорядковуються, служать для задоволення її потреб та інтересів.

Визначаючи онтологічні засади правових субстанцій фольклору однією з матеріально-культурних цінностей, підкреслено, що їх чітка окресленість найвиразніше відображається у пареміографії, науковій галузі, що систематизує прислів'я і приказки, тим самим сприяючи їх глибокому й всебічному вивченню. На основі аналізу масиву юридичних прислів'їв і приказок стверджено, що чимала кількість з них містить аксіологічно-оцінну складову і відображає особливості правового менталітету українського та інших народів світу, формулює відношення їх анонімних творців як до правових, так і неправових дій. Отже, онтологічне буття права знаходить свій вираз у паремійних текстах, які певною мірою вербально фіксують або ж якусь норму звичаєвого права, або ж висловлюють ставлення до якогось правового звичаю чи факту. Йдеться про досить широкий спектр суджень з приводу найрізноманітніших життєвих ситуацій, справ і вчинків людини, її помислів і намірів і т.п., а також про врегульовувані правовими нормами соціальні відносини, які завжди були й залишаються першочерговими об'єктами народного осмислення.

Розглядом найважливіших субстаційних ознак відносно сталого, самостійно існуючого в сучасному паремійному виразі ставлення до правової реальності підтверджено тезу: суспільна свідомість, вся сукупність охоплених нею уявлень, ідей, теорій тощо виникає не сама по собі, а виробляється, буквально створюється носіями фольклорного мудрослів'я, які перебувають між собою у суспільних відносинах.

Розділ 2 «Філософсько-правові парадигми фольклору», який складається з трьох підрозділів, присвячено розгляду феномена фольклору як явища, похідного від світобудови і природи людини, в основі якого переважають універсальні норми правового характеру, а також мораль; з'ясуванню етнічних особливостей фольклору у його наближенні до природного порядку; визначенню можливостей фольклору як соціального феномена у процесах імплементації фольклорно-правових норм у загальну і правову культуру суспільства.

У підрозділі 2.1 *«Морально-етичні та правові основи фольклору»*, застосовуючи історико-парадигмальний підхід до наукового осмислення жанрової специфіки фольклору, акцентуючи у цьому зв'язку на таких малих

вербальних жанрах народної творчості, як прислів'я та приказки, на основі аналізу історико-культурного контексту, що послужив їх формуванню, а точніше – їхньому текстовому оформленню, їхній змістовній наповненості, зроблено спробу розкрити, наскільки і яким чином великий ідейно-пізнавальний потенціал цих фольклорних текстів прилучено до числа вагомих чинників творення моральності, а відтак і засобів регулювання людських відносин. Виділяючи суттєві ознаки моралі (моральності) як категорії, що свідчить про рівень свідомості, сформованої еволюцією цивілізаційного розвитку, з урахуванням життєвого досвіду, і визначаючи право як складну соціальну систему норм, відносин, діяльності, розкрито шляхом аналітичної інтерпретації загальновідомих теоретичних положень морально-етичні та правові витоки фольклорних норм.

Урахування «лінгвістичної поведінки» (термін Л. Вітгенштайна) анонімних творців прислів'їв і приказок, які «пішли у світ» у різний час, у різних історичних і суспільно-політичних умовах, що позначилося на їх змісті і формі, дозволило апріорно показати морально-етичну спрямованість цих фольклорних текстів, простежити сучасний вияв їхнього морального мислення, що відображене у довершених за формою і змістом оригінальних виразах (фразеологізмах), котрі набули поширення і певною мірою стали побутувати як моральні приписи, а значна частина їх цілком відповідає потребам соціального регулювання.

Констатуючи реальність взаємозв'язків моральних і правових інтенцій на численних прикладах фольклору, зроблено висновок, що саме моральні джерела юридичних прислів'їв і приказок є засадничими критеріями для природного, звичаєвого і навіть позитивного права.

У підрозділі 2.2 «Етноспецифіка фольклору як вияв норм природного права», розглядаючи фольклор як одну з важливих складових етнокультури народу, конкретної спільноти, відзначено, що «життєвий світ», який твориться колективно, охоплює (на додаток до природного оточення) спосіб поведінки, суспільні установи, спосіб виробництва, мову, етносимволіку, міфи, ритуали, художню творчість (у т.ч. фольклорну) тощо, а в цьому проявляється дещо найсуттєвіше, необхідно наявне в будь-якому етносі, тобто його етнічність. У цьому понятті закладено спільні переваги, преференції, інші споріднені ментальні феномени, що є відображенням (у тому числі й у фольклорі) колективного сприйняття членами етносу обставин їх життєдіяльності. У цій етнічній специфіці зафіксована ментальність етносу, що проявляється у характері мислення, способах дій у певних життєвих обставинах, у психологічних особливостях, світобаченні, поведінкових реакціях, культурі, віруваннях, традиціях, звичках людей, що відображене у паремійних фондах конкретних етносів. Численні зразки юридичних прислів'їв і приказок служать

підставою для фольклорного осмислення причин і наслідків деформації культурно-правової парадигми буття людини. У цьому сенсі розглянуто саме природне право, для якого головним суб'єктом є людина, покликана жити за законами природи. Саме природним правом гарантовані основоположні права і свободи людини.

З-поміж багатоманіття проявів природного права у контексті гарантування прав людини акцентовано на таких його формах, як право на життя, право на свободу, право на особисте щастя і право на власність. Саме ці форми глибоко осмислено відображені у паремійних текстах, що дає можливість судити про національну (певною мірою етноспецифічну) логіку (логіко-поняттєву концептуалізацію) та національну (знову ж таки позиціоновану на етноособливистних виявах) світооцінку (емоційно-оцінну концептуалізацію дійсності в її морально-ціннісній іпостасі) конкретних етносів, фольклорну спадщину яких досліджено.

У підрозділі 2.3 *«Імплементация фольклорно-правових норм у правову культуру суспільства»* у філософсько-правовому парадигмальному сенсі порушено питання про прагматичне застосування цих норм для реалізації актуальних проблем розвитку й вдосконалення правової системи, заснованої на принципах верховенства права. Насамперед йдеться про врахування новітніх підходів до формування правової культури як системи духовних і матеріальних цінностей у сфері функціонування права. Розкриваючи це положення, на підставі аналізу фольклорних текстів стверджено, що найпридатнішими для імплементації фольклорно-правових норм у правову культуру суспільства є її пізнавально-просвітня та регулятивна функції.

Доведено, що здійснення імплементаційних процесів, потребує використання чітко визначених понять «імплементація», «норма права», «фольклорно-правова норма», «фольклорне право», «юридична мова» та ін. Їхнє обґрунтування і формулювання зроблено у процесі викладу гіпотетичних можливостей впровадження найважливіших ціннісних компонентів народної філософії, народно-правових уявлень, поглядів на правову реальність у систему правового виховання, у практику законопроекування тощо. Підкреслено неабияке значення широкого спектру фольклорно-філософсько-правових положень, які узагальнено в роботі, для розвитку правової ідеології як одного із важливих засобів правового впливу з огляду на використання його можливостей формування загальної нормативної культури, безпосередньої передумови законослухняності громадян.

У реалізації пізнавально-просвітньої функції імплементації фольклорно-правових норм особливе місце відведено системі правової освіти громадян. Наголошено на необхідності здійснення через цю систему правової пропаганди,

спрямованої на формування правової культури, з якнайширшим використанням правових ідей, почерпнутих з паремійних текстів.

Для реалізації регулятивної функції імплементації фольклорно-правових норм рекомендовано якнайповніше залучати у законотворчості для підвищення якості законів мовний чинник (простоту, лаконічність, ясність, точність), який характеризує фольклорно-правові норми.

Розділ 3 «Філософські константи фольклорного права», який складається з трьох підрозділів, присвячено розгляду закономірностей функціонування фольклорного права як гіпотетично-динамічної цілісності його онтологічних, гносеологічних, феноменологічних та аксіологічних засад.

У підрозділі 3.1 *«Гносеологічні аспекти фольклорного правопізнання»* зроблено основний акцент на з'ясуванні пізнавального потенціалу фольклорного права, його гносеологічної природи, на виявленні специфічних особливостей розуміння і трактування правової істини у паремійних текстах. Враховуючи сенс постулату, за яким «право у різних формах свого виникнення, функціонування і розвитку неодмінно передбачає напружені інтелектуальні процеси пізнавального характеру», потрактовано фольклорне право не лише як юридичне явище, а й як форму народної самосвідомості, як продукт етнотворчості, як елемент фольклорної культури, оскільки воно базоване на частині фольклорної спадщини з чітко вираженим морально-правовими якостями, а також має всі ознаки фольклорного твору: вербальну і невербальну форму передачі, анонімність і колективність авторства, варіативність. З огляду на ці визначальні риси фольклорного права вирішуються три взаємопов'язані питання про предмет, механізм і мету правового пізнання, що обумовлені загальноправовими його принципами (демократизмом, гуманізмом, рівністю всіх перед законом, взаємною відповідальністю держави та особи, втіленням соціальної справедливості тощо). Уявляючи фольклорне право як багатогранний соціокультурний феномен, його презентовано як продукт історичного розвитку суспільства, пов'язаний передусім із людською (соціальною) природою і узалежнений від соціокультурних факторів. Його легітимність можна визнавати емпірично, бо його дія перевіряється життєвою практикою.

Механізм правового пізнання фольклорного права уявляється як один із способів визначення суттєвих підстав з'ясування об'єктивної істинності знання про усвідомлення справедливості правових реалій, до яких апелюють чи звернуті фольклорні норми, приписи. Гносеологічну мету фольклорного права розглянуто як елемент культури, тобто як продукт, створений людиною і призначений служити їй, і суспільству.

Підкреслено, що у фольклорному праві відображено основні прояви людської взаємодії – мова, ринок і право, під якими розуміється

«концентрований вираз усталених правил: моделей поведінки», що підтверджено змістовними сенсами досліджуваних паремійних текстів.

У підрозділі 3.2 «Феноменологічний зміст функцій фольклорного права», враховуючи особливості феноменологічного підходу до права, наголошено на ідеальному бутті фольклорного права у формі правових сутностей, що гіпотетично передаються юридичним категоріям і нормам, при цьому зазначено, що ці сутності не належать до об'єктивного зовнішнього світу, а їх витoki мають глибокі суб'єктивні корені. Саме на цих засадах базується феноменологічний підхід до фольклорного права, що дає підстави розглядати його як духовну субстанцію, тісно пов'язану з субстанційною сутністю людини як особистості. Аналізуючи основні напрями впливу правового регулювання за допомогою фольклорного права на людину і суспільство (зокрема із застосуванням імплементаційних процесів), зроблено спробу розкрити суть призначення основних функцій фольклорного права (пізнавальну, інформаційну, виховно-освітню, ідеологічну, регулятивну, захисну, ціннісно-орієнтаційну та інших), що засвідчує вплив правового регулювання фольклорного права на людину і суспільство. Саме з допомогою пізнавальної функції досліджено і розкрито різні проблеми буття правової реальності; ціннісно-орієнтаційна функція сприяє поглибленню й розвитку правосвідомості; виховно-освітня функція найбільше наближена до прагматичного використання, адже саме з її допомогою і здійснюється імплементація фольклорних норм у правову культуру суспільства.

У підрозділі 3.3 «Основні ціннісні ознаки фольклорного права» певною мірою підсумовується філософсько-правове осмислення розуміння і пізнання фольклору як соціокультурного феномена і виплеканого в його середовищі фольклорного права як своєрідного юридичного явища, наділеного низкою ціннісних ознак. Обґрунтовуючи ціннісну природу фольклорного права, порушено низку питань, пов'язаних із визначенням гносеології понять множин відношення у фольклорному праві, співвідношенням понять «благо» і «цінність», із характеристикою категорій «справедливість», «правда» і «неправда» та низки інших.

Стверджено, що загальносоціальна цінність фольклорного права характеризується передусім значенням його принципів і функцій для вдосконалення суспільних відносин, що закріплені та захищені вітчизняною правовою системою, до складу якої і належить це право. На особистісному рівні цінність фольклорного права полягає насамперед у функціональному забезпеченні процесів демократизації і гуманізації суспільних відносин, захисту прав і свобод людини. Комплекс ціннісних ознак фольклорного права визначено як важливу наукову складову правового виховання громадян, метою

якого є формування шанобливого ставлення до права як високого, життєвонеобхідного надбання загальнолюдської культури і цивілізації.

У сфері екзистенціальної активності суб'єкта, творця паремійних текстів, цінності фольклорного права набувають значення загальнозначущих у процесі комунікації, що й підтверджено у процесі дослідження.

ВИСНОВКИ

Здійснений у дисертації теоретико-правовий аналітичний розгляд філософсько-правових рефлексій фольклорного права як важливого чинника формування і розвитку праворозуміння і правосвідомості дав підставу для формулювання низки наукових положень, що стосуються зазначеної проблематики. Суть проведеного дослідження можна змістовно викласти шляхом таких узагальнень.

1. Фольклор як соціально-культурний феномен, що творився, поширювався й входив у побут і життєдіяльність народу під впливом інтелектуальної традиції певної історичної епохи, етнічної спільноти, об'єктивно відображав правову реальність, суголосну духовному потенціалу суспільства на конкретному етапі його історичного розвитку. Такі концептуальні положення обґрунтовані у чисельних публікаціях, присвячених феноменології й аксіології фольклору. У зразках усної народної творчості, особливо тих, що належать до масштабного паремійного фонду, який становлять юридичні прислів'я і приказки багатьох народів світу, втілено інтелектуально-духовну традицію конкретного періоду як усталену сукупність загальних схем, взірців, форм категорії мисленнево-духовного пізнання світу, смислів і значень, ідей, ідеалів та принципів, стереотипів та кодів мислення, яке згодом трансформувалося у правове мислення. На основі аналізу численних праць констатовано, що ця важлива грань фольклорної (зокрема пареміологічної) спадщини ще недостатньо вивчена. Відтак у цьому зв'язку на особливу увагу заслуговує з'ясування логіки нормативного вираження у юридичних прислів'ях і приказках об'єктивної дійсності, що стає підставою розкриття онтологічних засад правових субстанцій фольклору.

2. На основі аналітично-семантичного осмислення змісту юридичних паремій різних етносів доведено існування виразної тенденції, відповідно до якої комплекс цих вербальних творів, наділених певною мірою морально-правовими смисловими ознаками, у своїй сукупній спрямованості може бути цілком аргументованою підставою гіпотетичного визнання статусу фольклорного права, в якому подібно до загальноновизнаного звичаєвого права набувають своєрідного відображення природні норми, що є регулятором поведінки людини, впливають на формування побутової свідомості тощо.

Регулювання людської поведінки за приписами природного права (до вербального фіксування цих принципів безпосередньо причетні юридичні паремії) здійснюється двома способами: зовнішнім і внутрішнім. Перший – передбачає дію офіційних і неофіційних приписів, які мають певні ознаки, функції, санкції. Звідси й початок творення позитивного права. Внутрішній – це правові почуття, позитивні емоції, реальне сприйняття світу, духовно-моральні норми тощо. Однак людина повинна усвідомлювати свою відповідальність за певні вчинки чи дії незалежно від того, чи їх оцінка буде санкціонована позитивним правом. У природному праві прогалин не існує і кожний вчинок дістає відповідну громадську оцінку.

3. У процесі здійснення сучасної правової реформи в Україні, головною метою якої є оптимізація участі держави у регулюванні суспільних відносин, доцільно максимально використати можливості імплементації фольклорних норм у правову культуру суспільства. Це певною мірою сприятиме формуванню мінімального переліку принципів права, достатніх для ефективної правореалізації. Водночас така імплементація істотно позначиться і на правовій свідомості, яка повинна ґрунтуватися на вимогах природного та позитивного права, загальнолюдських цінностях, історичному досвіді конкретного етносу, національному менталітеті, традиціях народу, світових, правових і культурних надбаннях, зокрема народної творчості. Щоб підготувати суб'єктів суспільних відносин до сприйняття нових демократичних цінностей, котрі з'являться у процесі правового реформування, важливо в них виховати таку правову свідомість, яка б відповідала не тільки загальнолюдським цінностям, принципам міжнародного права, а й історичним традиціям і менталітету українського народу.

4. Підкреслено значення фольклорного права для забезпечення гармонійного формування кожного суб'єкта суспільних відносин. У цьому контексті виняткового значення набуває широке ознайомлення усіх членів суспільства на різних рівнях зі скарбницею фольклору як необхідним чинником у системі правового виховання, а отже, підвищення рівня правової культури суспільства.

Усвідомлення того, що право і моральні норми можуть існувати як окремо, так і бути взаємопов'язаними між собою, повинно забезпечувати певний виховний ефект. Важливо використовувати і потужний потенціал лінгвокультурології, фразеології, фольклористики, інших галузей мовознавства, які у цьому зв'язку набувають рис правової субстанції. Ідеї, філософсько-осмислені контамінаційні утворення, джерелом яких є тексти паремій різних народів, мовно-комунікативні приписи, які придатні для вдосконалення термінологічного фонду, зокрема юридичної термінології, та ще чимало іншого прагматичного у наукознавстві, у тому числі в юриспруденції, виплекано і

презентовано певною мірою правознавчим галузям згаданими лінгвістичними науками. Процес дослідження фольклорно-правової проблематики підтвердив взаємозв'язок і взаємообумовленість вирішуваних наукових завдань, водночас засвідчив також позитивний вплив на право, підтвердивши його гуманістичну природу.

5. Як продукт етнотворчості і як один з елементів фольклорної культури, як одна з форм народної свідомості, фольклорне право – досить своєрідна форма соціальної регуляції. У суспільному значенні – це вербально зафіксовані у лаконічній формі поведінкові реакції людей на найрізноманітніші життєві явища, події, на характерні взаємини між людьми тощо. Ця форма набуває певної стійкості, закріплюється в практичному досвіді (переважно на мовленнєвому рівні) у психології чи ідеології тієї чи іншої спільноти. В основу народно-правових постулатів, закріплених у паремійних текстах, покладено елементи суспільної необхідності, що на певних етапах роблять їх найближчою до реальних потреб людей формою регулювання їхніх дій, а також способом наслідування надбаного соціального досвіду. Прикладом можуть бути численні юридичні паремії, базовані на закладених і усталених формах світосприйняття. Наскільки для людини важливим є довкілля, настільки відповідальними будуть її вчинки, настільки правовою буде її поведінка як члена суспільства.

6. Важливим елементом людських стосунків, який позитивно впливає на їх стан і рівень, є духовна константа – одна з основних складових буття людини, і водночас – важлива змістовна тенденція юридичних прислів'їв і приказок. Саме на цьому робиться у них філософсько-правовий акцент. Глибокий смисл їх сентенцій поєднується з аналітичним осмисленням і влучним оцінюванням найтипівіших сторін правового життя, правової реальності. Усе це дає підставу вважати, що надбання творчої народної думки, відшліфовані в лаконічних виразах, де сконденсовано передано багатовіковий життєвий досвід взаємин людей, є нормами фольклорного права, з якого беруть свої витoki основоположні традиції і теоретичні засади позитивного права. Безперечно на якості й відповідності сучасним вимогам чинного законодавства великою мірою позначається те, наскільки раціонально, творчо і вдумливо використовується у законотворчості основні ціннісні якості фольклорного права.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Чорнобай О.Л. Вплив фольклористики на право, їх взаємозв'язок / О.Л. Чорнобай // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – Вип. 3. – С. 394–403.

2. Чорнобай О.Л. Фольклорне право: гносеологічний аспект / О.Л. Чорнобай // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – Вип. 1. – С. 401–410.

3. Чорнобай О.Л. Особливості впливу фольклорних норм на правосвідомість підлітків / О.Л. Чорнобай // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – Вип. 3. – С. 414–420.

4. Чорнобай О.Л. Фольклор і природне право: інтеграційні концепти / О.Л. Чорнобай // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – Вип. 1. – С. 401–409.

5. Чорнобай О.Л. Право і фольклор: регулятивні норми і форми соціального взаємозв'язку / О.Л. Чорнобай // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2008. – Вип. 42. – С. 326–332.

6. Чорнобай О.Л. Фольклорні рефлексії моральних і правових понять і норм / О.Л. Чорнобай // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 4 (47). – С. 7–14.

7. Чорнобай О.Л. Правова фольклористика: специфіка формування / О.Л. Чорнобай. – Львів, 2006. – 80 с.

8. Чорнобай О.Л. Поняття фольклору та його значення у розвитку суспільства / Управління державою III тисячоліття : матер. I Міжнар. наук.-практ. конфер. – м. Львів, 25–27 червня 2002 р. – Львів : ЛьВЦНТЕІ, 2002. – С. 146–152.

9. Чорнобай О.Л. Фольклор та його значення у правовій підготовці працівників ОВС / Проблеми гуманітарної підготовки працівників ОВС в умовах європейської інтеграції : збірник матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. – м. Київ, 11–12 квітня 2003 р. – Київ : Вид-во НАВСУ, 2003. – С. 164–169.

10. Чорнобай О.Л. Правові аспекти фольклору у становленні демократичної української держави / Загальнотеоретичні та історичні правові науки : збірник тез Міжнар. наук. конфер. молодих учених. – м. Хмельницький, 27–28 жовтня 2006 р.) / Хмельницький університет управління та права; [у 5 ч]. – Хмельницький, 2006. – Ч. 1. – С. 126–129.

11. Чорнобай О.Л. Філософські аспекти впливу фольклору на позитивне право / Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XIII регіональної науково-практичної конференції. – м. Львів, 8–9 лютого 2007 р. – Львів : Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2007. – С. 83–85.

12. Чорнобай О.Л. Дієвість норм фольклорного права у державотворенні / Державотворення та правотворення в Україні : проблеми та перспективи : матеріали Першої звітної наукової конференції. – м. Львів, 2 березня 2007 р. – Львів : ЛьВДУВС, 2007. – С. 55–57.

13. Чорнобай О.Л. Вплив фольклорних норм на правотворення в Україні / Сучасне державотворення в Україні : проблеми теорії та історії: матеріали

круглого столу. – м. Львів, 2 листопада 2007 р. – Львів : ЛьвДУВС, 2008. – С. 315–318.

14. Чорнобай О.Л. Онтологічні засади правових субстанцій фольклору / Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини : ретроспективи, сучасні проблеми та наукове прогнозування: Матеріали II Всеукраїнського круглого столу. – м. Львів, 10 грудня 2010 р. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – С. 100–104.

АНОТАЦІЯ

Чорнобай О.Л. Філософія фольклорного права. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2011.

У дисертації на основі історико-парадигмального підходу з врахуванням ціннісно-світоглядних орієнтирів філософії права здійснено комплексне філософське осмислення фольклору як соціокультурного феномена, з джерел якого гіпотетично постає, онтологічно утверджується, набуває ознак юридичного явища фольклорне право, що, як і природне та звичаєве право, має усі підстави вважатися складовою частиною вітчизняної правової системи, а отже, певною мірою впливати на її осучаснене реформування та вдосконалення. Як основа фольклорного права – юридичні прислів'я і приказки, що належать до паремійних фондів різних етносів світу, трактуються як форми народної правосвідомості, як продукт народної творчості з його етноспецифікою, як елементи фольклорно-правової культури. У цьому контексті проаналізовано співвідносність моралі і права, як основ фольклорного права, визначено теоретико-прагматичні можливості імплементації фольклорних норм у правову культуру суспільства, акцентовано увагу на гносеологічних аспектах фольклорного правопізнання. Враховуючи філософські особливості принципів фольклорного права, розглянуто зміст функцій фольклорного права як можливих засобів його впливу на суспільні відносини й правову поведінку громадян. Обґрунтовано значення основних ціннісних ознак фольклорного права, що засвідчує його гуманістичну природу й високу онтологічну привабливість для юридичної практики.

Ключові слова: фольклор, філософія права, юридичні прислів'я і приказки, фольклорне право, природне право, звичаєве право, правова реальність, праворозуміння, правопізнання, правові цінності.

АННОТАЦИЯ

Чорнобай Е.Л. Философия фольклорного права. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. Львовский государственный университет внутренних дел. – Львов, 2011.

В диссертации на основании историко-парадигмального подхода с учетом ценностно-мировоззренческих ориентиров философии права осуществлено комплексное философское осмысление фольклора как социокультурного феномена, из истоков которого гипотетически выделяется, онтологически утверждается, приобретает осязаемые черты юридического явления фольклорное право, которое наравне с естественной и обычной формами права имеет все основания занять подобающее место в отечественной правовой системе, следовательно как её составная часть некоторым образом оказывать существенное влияние на её реформирование и совершенствование, что является одной из актуальнейших проблем, которые решаются властью и обществом на пути становления Украины как социального, правового государства. Объектом исследования является народное правосознание, получившее многоаспектное отражение в юридических пословицах и поговорках, принадлежащих паремиологическим фондам различных этносов мира. Именно эти лаконичные по форме, но глубокие по содержанию произведения народного творчества, в которых присущи ментальные и этнические специфические особенности культуры народа, в среде которого сформировались и получили «путёвку в жизнь», стали элементами фольклорно-правовой культуры, явились основной источниковой базой осуществлённого исследования. Его результатом стало научно-теоретическое решение ряда задач, predetermined целью диссертационной работы, а именно: обоснована и сформулирована дефиниция понятия «фольклорное право», как юридического явления, феноменология и аксиология которого базируется на правовых и ментальных традициях конкретного этноса; теоретически обоснована сущность функций фольклорного права как объективно обусловленное требование к субъектам общественных отношений, учитывая назначение и роль этих функций в социальном обороте; установлена гносеологическая связь фольклорного и обычного права, что проявляется в формировании норм позитивного права; доказано, что интеллектуальная традиция конкретного этноса, будучи имплицитным предусловием юридического мышления, сконденсировано выраженого в паремиологических текстах, определяет концептуальные основания правосознания, влияя тем самым как на содержание, так и на формы бытия правовой реальности, что

отражается в правопонимании, право-законотворчестве, правоприменении, толковании права.

В этом же контексте проанализировано соотношение морали и права как основной сюжетной линии фольклорного права, определены теоретико-прагматические возможности имплементации фольклорных норм в правовую культуру общества, акцентировано внимание на гносеологических аспектах фольклорного правопознания. Учитывая философско-правовые особенности принципов фольклорного права, рассмотрено содержание его функций как возможных средств его влияния на общественные отношения и правовое поведение граждан. Обосновано значение основных ценностных черт фольклорного права, что засвидетельствовало его гуманистическую природу и высокую онтологическую привлекательность для юридической практики.

Ключевые слова: философия права, фольклор, юридические пословицы и поговорки, фольклорное право, естественное право, обычное право, правовая реальность, правопонимание, правопознание, правовые ценности.

ANNOTATION

Chornobay O. L. The Folklore Law Philosophy. – Manuscript.

The thesis for the scientific degree of a Candidate of Law in speciality 12.00.12 – Philosophy of Law. – Lviv State University of Internal Affairs. – Lviv, 2011.

The fulfillment of complex philosophical interpretation of folklore as sociocultural phenomenon in the thesis was made on the basis of historical paradigmatic approach. This was done taking into account value world-view of law philosophy reference points. The folklore law hypothetically arises, ontologically consolidates itself and like the natural and common law has all the grounds to be supposed an element of domestic law system. Thus it can influence the modernized reformation and improvement of the domestic law system mentioned above to some extent. Juridical proverbs and sayings being the core of folklore law and belonging to paroimian funds of different world ethnics are treated as forms of national law consciousness, product of national creative work with its ethnic specialty and as elements of juridical folklore culture. The correlation of morality and law was analyzed in this context as the core of folklore law, the theoretical pragmatic possibilities of folklore norms implementation in the society law culture were defined, gnoseological aspects of folklore law cognition were focused on. Taking into account the philosophical peculiarities of folklore law principles, the content of folklore law functions was viewed as possible means of its influence on societal interrelations and legal behavior of citizens. The meaning of the main value features

of folklore law was substantiated. And thus it testifies its humanistic nature and high ontological attractiveness for juridical practice.

Key words: folklore, philosophy of law, juridical proverbs and sayings, folklore law, natural law, common law, law reality, law cognition, law values.

Підписано до друку 06.04.2011 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Зам. № 55-11

Умовн. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.